

## “HIJ IS GEBRAAKT EN GESPOGEN ZIJN VADER”

### Uitdrukkingen in het Vlaamse dialectgebied voor zinnen als “Hij is sprekend zijn vader”

Matthias Lefebvre

#### 1. Inleiding

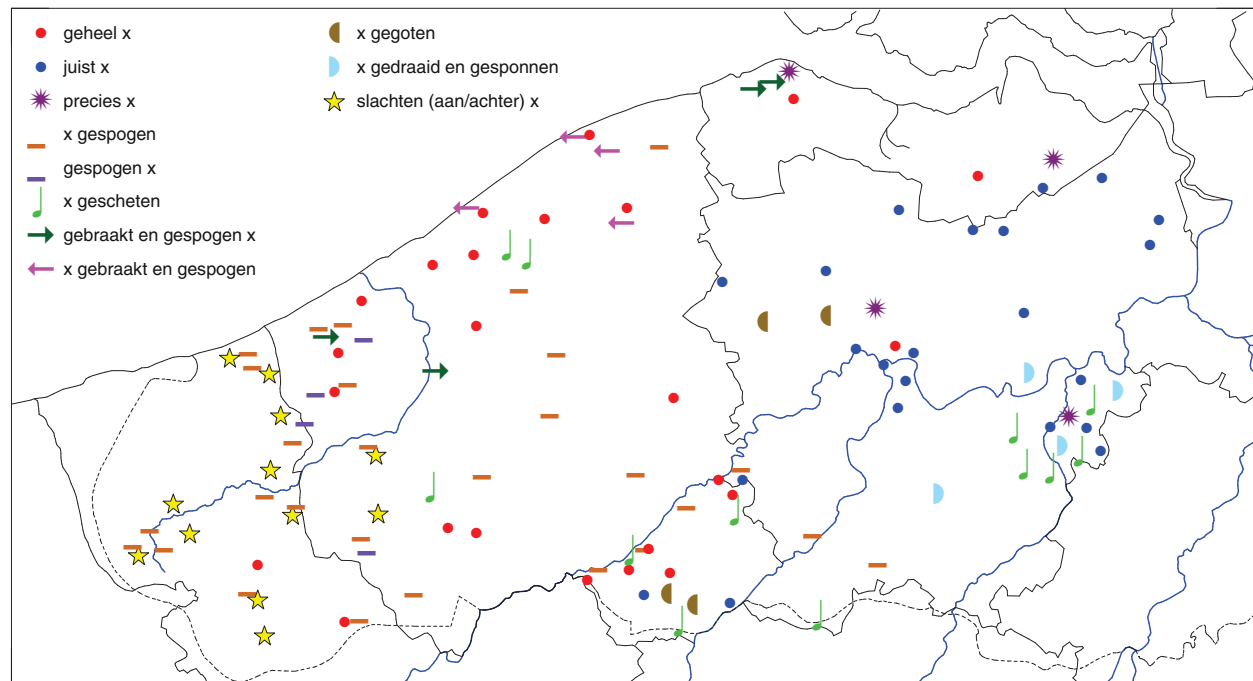
Het typeren van mensen gebeurt veelal op basis van negatieve kenmerken zoals lelijkheid, zwaarlijvigheid, haarkleur, enz. Soms worden mensen echter ook getypeerd met uitdrukkingen omdat ze op iemand anders lijken. Als kind hoorde ik mijn vader zeggen over zijn broer “*Oeze Frans, das gebrakt e gespoogn me voader*”. Vanwege het taalgebruik dacht ik dat mijn oom Frans de minder fraaie versie was van mijn grootvader, een lelijkere weergave zeg maar. Want geef toe, woorden als *braken* en *spugen* associeer je eerder met viezigheid en zul je toch niet gauw in de mond nemen om iemand positief te bejegenen. Pas op latere leeftijd leerde ik de echte betekenis kennen van de uitdrukking *hij is gebraakt en gespogen mijn vader*.

Deze uitdrukking en andere uitdrukkingen en adjectieven werden verzameld op onderstaande kaart<sup>1</sup> en zijn dialectische tegenhangers van de bepaling *sprekend* in Nederlandse zinnen als *Hij is sprekend zijn vader*. De bepaling staat ofwel voor het zelfstandig naamwoord dat verwijst naar de persoon waarop de genoemde gelijkt (bv. *Hij is gebraakt en gespogen zijn vader*), ofwel erna (bv. *Hij is zijn vader gebraakt en gespogen*). Bij de meeste uitdrukkingen met voltooid deelwoord komen beide volgorden voor. De persoon op wie iemand lijkt, is meestal de vader. Op de kaart wordt de plaats van het zelfstandig naamwoord gesignaleerd met [x].

#### 2. Gebraakt en gespogen [x] en varianten

Op de kaart komt een aantal uitdrukkingen met *gespogen*, *gebraakt* en *gescheten* voor. Waarom gebruiken we dergelijke basale woorden om aan te geven dat iemand sprekend op iemand anders lijkt? Die uitdrukkingen lijken in ieder geval te suggereren dat “iemand uit [x] gespogen/gebraakt/gescheten is”. Maar hoe zijn de vernoemde lichamelijke “handelingen” gelinkt aan gelijkenis? Spuug, braaksel en menselijke uitwerpselen zijn alle lichamelijke producten. Naar alle waarschijnlijkheid toont de overeenkomst tussen *spugen* (en/of een andere ermee verwante lichamelijke vloeistof) de verwantschap en de gelijkwaardigheid tussen twee personen aan (Horn 2004).<sup>2</sup> Ook in vele andere talen vormt het voltooid deelwoord van *spugen*, *braken*, *schijten* (en zelfs *niezen*!) een onderdeel van de uitdrukking ‘hij lijkt sprekend op’<sup>3</sup>. De meest verspreide uitdrukking op de kaart is [x] *gespogen*, ruim verspreid in Frans- en in West-Vlaanderen, en verder nog te horen in Zulte, Bevere en Zegelsem. *Gespogen* [x] wordt sporadisch gebruikt in Veurne-Ambacht en het is tevens geattesteerd in Poperinge. [X] *gescheten* wordt gezegd in West-Vlaanderen bezuiden de Leie, in de Denderstreek, in de omgeving van Oudenburg, in het West-Vlaamse Boezinge en in het Oost-Vlaamse Ronse. *Gebraakt en gespogen* [x] horen we in de West-Vlaamse steden Diksmuide en Veurne en in de Zeeuws-Vlaamse plaatsen Nieuwvliet en Groede. [X] *gebraakt en gespogen* vormt een gebiedje in de West-Vlaamse Polders. Volgende uitdrukkingen zijn ook opgetekend, maar hebben de kaart niet gehaald:

## ERG GELIJKEND OP [IEMAND]



gescheten en gespogen [x] (Passendale, Moorsele)  
 [x] gebraakt (Westkerke)  
 [x] gebraakt en gespuwen (Gent),  
 [x] geduwen en gespuwen (Gent)  
 [x] gescheten en gebraakt (Slijpe, Oostende)  
 [x] gescheten en gespuwen (Strijpen, Hemelveerdegem, Aalst)  
 [x] gespuwen (Kortrijk, Munkzwalm)  
 [x] gespuwen en geduwen (Gent).

De meeste uitdrukkingen die uit twee woorden bestaan, worden getypeerd door alliteratie door middel van de ge- prefix van het voltooid deelwoord. Ook rijm vinden we terug in een uitdrukking als [x] *gespuwen en geduwen*. Een speciale vermelding verdient de uitdrukking [x] *uitgezworen* die in Gent gangbaar is. *Uitgezworen* is het voltooid

deelwoord van het werkwoord *zweren*. In deze uitdrukking wordt dus de metafoor gebruikt van een zweer die volledig openbarst om de treffende gelijkenis tussen twee personen weer te geven.

### 3. Geschapen naar het evenbeeld van de schepper?

Naast bovenstaande uitdrukkingen bestaan er in de Vlaamse dialecten uitdrukkingen die zinspelen op kunstvormen zoals beeldhouwen om de gelijkenis tussen mensen weer te geven. Die uitdrukkingen doen denken aan de manier waarop God de mens naar zijn evenbeeld zou geschapen hebben. Voorbeelden daarvan zijn:

*uitgesneden [x]* (Laarne)  
*[x] gegoten* (Bellegem, Kooigem, Bellem, Lovendegem)  
*[x] geschreven* (Klemskerke, Vlissegem)  
*[x] gesneden* (Berlare)  
*[x] op een draad* (Moorsel)  
*gestoken (scherp) [x]* (Hengstdijk, Kloosterzande)  
*[x] uitgekapt* (Oostakker)  
*[x] uitgesneden* (Drongen, Gent)  
*[x] gedraaid en gesponnen* (streek van Dendermonde, Leeuwergem, Moorsel)  
*getopt en gedraaid [x]* (West-Zeeuws-Vlaanderen, Land van Axel).

Op enkele plaatsen zijn er gemengde constructies ontstaan die zowel verwijzen naar het genetische als naar het boeterende aspect:

*gedraaid en gescheten [x]* (Aalst)  
*[x] gescheten en gedraaid* (Overboelare)  
*[x] gestampt en gebraakt* (Klemskerke)  
*[x] gestampt en gescheten* (Klemskerke).

Lievevrouw-Coopman noteert verder nog de uitdrukkingen *[x] gestampt en gedraaid* en *[x] gedraaid en gestampt*.

#### 4. Neutrale uitdrukkingen

Op de kaart vinden we ook enkele neutrale uitdrukkingen terug. Het gaat om bijwoorden die een bepaalde modaliteit uitdrukken, namelijk dat iemand bijna als twee druppels water op *[x]* lijkt. Op de kaart bestrijkt *geheel [x]* grotendeels de provincie West-Vlaanderen. Verder is het een paar keren opgetekend in het zuiden van Frans-Vlaanderen en in Zeeuws-Vlaanderen. *Juist [x]* treffen we aan in het noorden van Oost-Vlaanderen, in West-Vlaanderen bezuiden de Leie, in de omgeving van Aalst alsook in Merelbeke en Sint-Gillis-bij-Dendermonde. Verder wordt ook de uitdrukking *precies [x]* gebruikt, met name in Groede, Hulst, Evergem en Wieze. In dit rijtje horen nog volgende uitdrukkingen thuis:

*glad [x]* (Cadzand)  
*heel [x]* (Nieuwvliet, Sluis)

*helemaal [x]* (Zuidzande)  
*helegans [x]* (Zillebeke)  
*helemaal [x]* (Land van Axel)  
*klaar [x]* (Tielrode)  
*lijk [x]* (Staden)  
*net [x]* (Clinge).

#### 5. Overige uitdrukkingen

Tot slot zijn er nog drie uitdrukkingen opgetekend die de gelijkenis tussen twee mensen wil onderstrepen, namelijk *[x] vergeven* (Zulte), *in 't leven [x]* (Axel, Koewacht) en *geboren en getogen [x]* (Baasrode). *Vergeven* in de eerst vernoemde uitdrukking betekent in de standaardtaal onder andere 'vol zijn van' en geeft dus aan dat de in het onderwerp genoemde persoon "vol" is van de persoon op wie hij lijkt. Met de uitdrukking *in 't leven [x]* wordt de parallel tussen de levens van beide personen geïllustreerd. *Geboren en getogen [x]* ten slotte verwijst naar de uitdrukking ergens *geboren en getogen zijn*, wat 'er ter wereld gebracht en opgevoed zijn' betekent. De gelijkenis is zo treffend dat de geboorte en de opvoeding dezelfde lijken te zijn bij beide personen. De uitdrukking *geboren en getogen [x]* is bovendien een voorbeeld van assonantie, dat is een rijm van woorden of regels waarbij de klinker dezelfde is, maar niet de daarop volgende medeklinkers. Een ander voorbeeld van assonantie of klinkerrijm is *vergeten en vergeven*.

#### 6. Slachten (aan/achter) [x]

Naast de uitdrukkingen die hierboven besproken worden, treffen we in ons materiaal ook het werkwoord *slachten (aan/achter) [x]* aan in Frans-Vlaanderen en in het uiterste westen van West-Vlaanderen voor 'lijken op *[x]*'. *Slachten* is een afleiding van *slaan* en gaat terug op het Middelnederlandse en het Vroegnederlandse *slachten* dat 'resembler' (= lijken op, aarden naar) betekent (Debrabandere 2002 sub *slachten*). Denk ook aan de uitdrukking "[x] is van dezelfde slag als die gasten", waarmee bedoeld wordt dat *[x]* van dezelfde 'soort' is. In de Duitse standaardtaal bestaat nog de

uitdrukking *jemandem nachslagen* voor ‘op iemand lijken’. De voorzetsels *van* en *aan* bij het werkwoord *slachten* zijn facultatief.

## 7. Tot slot

In de Vlaamse dialecten worden doorgaans negatieve kenmerken aangewend om iemand te typeren. Uit dit artikel is gebleken dat mensen ook getypeerd kunnen worden op basis van een sprekende gelijkenis met iemand anders. Wie in de toekomst iemand tegenkomt die een treffende gelijkenis vertoont met iemand anders, kan misschien inspiratie halen uit de besproken uitdrukkingen om die persoon te typeren.

## NOTEN

1. De kaart is verschenen in WVD III, 7: 10 en is gebaseerd op een vragenlijst uit 2000 die uitgestuurd is door de redactie van het *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten* en op een ongepubliceerde licentiaatsverhandeling over het lichamelijke uit 2000 door Stijn Vanderwee.

2. Speeksel wordt bovendien beschouwd als hét voorbeeld van een drager van genetisch materiaal.

3. He is the spitten/spitting image of his father (Engels), C'est le portrait craché de son père (Frans), È suo padre sputato (Italiaans), Er sieht seinem Vater ähnlich wie gespuckt (Duits), On je pljunuti otac (Kroatisch) enz.

## BIBLIOGRAFIE

Bakker, N. (1988), Beantwoording vragenlijst september 1987. In: *Nehalennia* 69, p. 43-48.

Debrabandere, F. (2002), *West-Vlaams etymologisch woordenboek*. Amsterdam/Antwerpen.

Heerschap, P. (2002), Beantwoording van thematische vragenlijst 5, december 2001 en thematische vragenlijst 6, maart 2002, 1<sup>ste</sup> deel. In: *Nehalennia* 136, p. 38-44.

Horn, L.R. (2004), Spitten image: Etymology and Fluid Dynamics. In: *American Speech* 79, nr. 1, p. 33-58.

Lieievrouw-Coopman, L. (1950-1955), *Gents Woordenboek*. Gent.

Vanderwee, S. (2000), *West-Vlaamse benamingen in verband met het lichamelijke*. Ongepubliceerde licentiaatsverhandeling UGent.

WVD III, 7 = L. Triest, M. Lefebvre, M. Devos, J. Van Keymeulen en V. De Tier (2010), *Woordenboek van de Vlaamse dialecten. Deel III: Algemene woordenschat. Aflevering 7: Het menselijk lichaam*. Gent.